

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1795-1914)

Yavuz GÜLER

Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü, Kırşehir/Türkiye

Geliş Tarihi: 06. 05. 2005

Yayına Kabul Tarihi: 13.06.2005

ÖZET

Bu makalede, Osmanlı Devleti döneminde yaşanan Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiştir. Çalışmada öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu ve kuruluş yıllarındaki Amerikan dış politika anlayışı ortaya konmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı ve ilk antlaşmalar ile ABD'nin Osmanlı coğrafyasındaki faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmada günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı bazı sıkıntuların kökeninde Osmanlı Devleti döneminde Türk topraklarında yürütülen Amerikan faaliyetlerinin olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Amerikan ilişkisi, Türk-Amerikan ilişkisi, Ermeni Sorunu, Misyonerlik.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TURKEY AND USA IN THE PERIOD OF THE OTTOMAN EMPIRE (1795-1914)

ABSTRACT

In this article it was studied, the relationship between Turkey and the USA in the period of the Ottoman Empire. Firstly, it was investigated that foundation of the USA and American foreign policy in Ottoman period. The beginning of the relationship, treaties with Ottoman Empire and the USA; activities of the USA in Ottoman were studied in this article. The idea emphasized in the article that., the origins of present problems had begun in Ottoman Empire period because of the American activities.

Key Words: Ottoman-USA relationship, Turkish-American relationship, Armenian Issue, Missionary.

1. GİRİŞ

Yaklaşık iki yüz yıla yaklaşan Türk-Amerikan ilişkilerinin II.Dünya Savaşı'na kadar daha çok ekonomik boyutta geliştiği, II.Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ekonomik bir güç olarak belirmesiyle, ilişkilerin siyasî görünüm kazandığı genel olarak kabul edilen bir görüştür.

II. Dünya Savaşına kadar Türk-Amerikan ilişkilerinin sadece ekonomik boyutta kaldığı iddiası ile Türk-Amerikan ilişkileri; II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası şeklinde incelenmektedir. II. Dünya Savaşına kadar Türk-Amerikan ilişkileri iki Türk devleti döneminde benzer karakterde de olsa, Osmanlı dönemi Türk-Amerikan ilişkileri ve Cumhuriyet dönemi Türk-Amerikan ilişkileri olarak yapılan tasnif bu çalışmada esas alınmıştır. Zira, Osmanlı dönemi Türk-Amerikan ilişkilerini sadece ekonomik boyutta ele almak, “gayri siyasî”¹ olarak nitelemek ve ABD'nin Osmanlı coğrafyası üzerindeki siyasî faaliyetlerini ve gayelerini görmezden gelmek bir yanlgı olacaktır. Böyle bir yanlgı; “Ermeni meselesi”, “misyonerlik faaliyetleri” gibi günümüze değin uzanan meselelerin olduğu gibi; ABD'nin Orta Doğu, Türkistan, Asya ve Türkiye politikalarının da arka planını görmeyi zorlaştıracaktır.

Osmanlı Devleti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri sadece ekonomik olaylardan ve antlaşmalardan oluşmamaktadır. ABD'nin “Monroe Doktrini'ni” takip ettiği, yani sözde kendini Amerikan kıtasında tecrit ettiği bu yıllar Amerikan misyonerlerinin

Osmanlı coğrafyasında çalışmalarının başladığı yıllardır. Yine o yıllardan başlayarak ABD, “Ermeni meselesi” söylevleri ile Osmanlı Devleti'ni dolayısıyla Türk milletini zor durumda bırakmıştır.

2. ABD'NİN KURULMASI VE GENİŞLEMESİ

İngiltere ile Fransa arasında yaşanan “Yedi Yıl Savaşları (1756-1763)”² neticesinde İngiltere, Kuzey Amerika'daki Fransız kolonilerini, Kanada ve Hindistan'ı ele geçirmiştir. Ancak savaş nedeni ile İngiltere malî yönden büyük sıkıntıya düşmüştür. Bu sıkıntının giderilmesi amacı ile İngiltere 1764-1765 yıllarında Amerika'daki kolonilerine yeni vergiler koymuştur. İngiltere'nin ek vergi talebine koloniler karşı çıkmıştır. Kuzey Amerika kıtasında İngiliz sömürgesi olan 13 koloni³ ile İngiltere arasında yaşanan vergi anlaşmazlıkları 1774 yılında silahlı çatışmaya dönüşmüştür. İngiltere'ye karşı mücadele veren bu 13 koloni halkı bir araya gelerek mücadelelerini beraber yürütmeye başlamışlar ve 4 Temmuz 1776 tarihinde

² Yedi Yıl Savaşları neticesi itibari ile Fransız İhtilâli'nin oluşmasında da etkili olmuştur.

³ Bkz. Harita-I; Bu 13 koloni şunlardır; *New Hampshire, Massachutes, Rhode Island, Connecticut, New York* (Hollandalıların “New Neaderland” ismiyle kurdukları bu koloni 1644 de İngilizlerin eline geçmiştir.), *New Jersey* (Hollandalılar tarafından kurulan bu koloni 1644 yılında İngilizlerin eline geçmiş ve bu adı almıştır.), *Delaware* (Hollandalılar ve İsveçliler tarafından kurulan bu koloni 1644 yılında İngilizlerin eline geçmiştir.), *Pennsylvania, Maryland, Virginia, North Carolina, South Carolina* ve *Georgia* kolonileridir.; Erol TÜMERTEKİN, *Anglo-Amerika*, İstanbul Üniversitesi yayn., İstanbul 1970, s.177.

¹ “II. Dünya Savaşına kadar olan dönemde, Türk-Amerika münasebetleri gayri siyasî, başka bir deyişle ticarî alanda yoğunlaşmıştır.”; Fahir ARMAOĞLU, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, TTK yay., Ankara 1991, s.IX.

yayınladıkları “Bağımsızlık Demeci”⁴ ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) adı ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. “Bağımsızlık Demeci’nin” ilanı ile koloniler halkı ve İngiltere arasındaki mücadele bir bağımsızlık mücadelesi haline gelmiştir. Kolonilerin bağımsızlık savaşı 1783 yılına kadar sürmüştür. Neticede, İngiltere hem karada hem de denizde yapılan savaşları kaybetmiş ve ABD’yi tanımak zorunda kalmıştır.⁵ İngiltere ABD’yi 3 Eylül 1783’te yapılan Paris Antlaşması ile tanımıştır.

İngilizlere karşı İstiklâl mücadelesini kazanan ABD 1861 yılına kadar süratle büyümüştür.⁶ XVIII. yüzyılın başlarında Fransızlar bugünkü ABD’nin orta kısmını teşkil eden bölgeye hakim olmuşlar ve kralları “Louis’e” atfen bölgeye “Louisiana” adını vermişlerdir. Ancak Fransa 1763 yılında Yedi Yıl Savaşlarında yenilmesi üzerine bu topraklarının bir kısmını İngiltere’ye bir kısmını da İspanya’ya bırakmak zorunda kalmıştır. 1800 yılında bölge tekrar Fransa’nın idaresine geçmişse de ABD 1803 yılında bölgeyi 15 milyon dolara satın almıştır.⁷ 1819’da Florida, ABD tarafından İspanyollardan satın alınmıştır. ABD, 1845 yılında Meksika’dan Teksas’ı ve 1846 yılında İspanya’dan Oregon’u almıştır. ABD, Meksika ile yapılan savaş neticesinde kazanılan yerlerin dışında bütün güney doğu bölgesini Meksika’dan satın almıştır. 1867

yılında ise Alaska, ABD tarafından Rusya’dan 7.2 milyon dolara satın alınmıştır. İspanya ile 1898 yılında yapılan savaş neticesinde ABD Porto Rico’yu ve Filipinler’i ele geçirmiştir. ABD 1917 yılında Karaibler denizinde oldukça önemli olan ve elli adadan oluşan Virgin adalarını da Danimarka’dan 25 milyon dolara satın almıştır⁸

Bu coğrafi gelişim Amerikan yayılması-büyümesi hakkında fikir vermektedir. Bu büyümenin demografik boyutu ise şu şekildedir;

Tablo-1: ABD’nin nüfus artışı (1800-1910)⁹

<u>Yıl</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Yıl</u>	<u>Nüfus</u>
1800	5.5 milyon	1860	31.4 milyon
1810	7.2 milyon	1870	38.5 milyon
1820	9.6 milyon	1880	50.1 milyon
1830	12.8 milyon	1890	62.1 milyon
1840	17 milyon	1900	75.9 milyon
1850	23.1 milyon	1910	91.9 milyon

Tablo 1.’de de görüldüğü üzere ABD nüfusu 100 yılda 15 kattan fazla artmıştır.

ABD’nin bağımsızlığının ilk yıllarında birinci hedefi bulunduğu ana kara parçasında genişlemektir. Kanada sınırının çözüme kavuşturulması ve Louisiana’nın 1803’te Fransa’dan satın alınması Amerikan tarihinde dönüm noktası olmuştur.¹⁰ Başkan James Monroe Batı yönündeki genişlemenin gerekli olduğunu şu sözlerle belirtmiştir;

“Herkes şunu açıkça görmelidir ki âdil sınırlar içinde kalmak şartıyla toprak genişlemesi her hükümete daha büyük hareket serbestisi sağlar, güvenliklerini sağlamlaştırır ve diğer yönden bütün Amerikan halkı üzerinde iyi etkiler gösterir.

⁴ Bağımsızlık Demeci için Bkz. Janko MUSULIN, Hürriyet Belgeleri, Belge yayn., İstanbul 1983, s.79-84.

⁵ Fahir ARMAOĞLU, XX.yy. Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür yay., 6. baskı, Ankara 1989, s.63.

⁶ Kuruluşunu müteakip ABD yayılması için Bkz. Julien CLAUDE, Amerikan İmparatorluğu, çev. Tahsin Saraç- Aysel Gülercan, Hint yay., 1969.

⁷ Amerika Tarihinin Ana Hatları, ABD Dışişleri Bakanlığı, İktisadî İşbirliği İdaresi Türkiye Özel Misyonu yay., Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş, s.69.

⁸ TÜMERTEKİN, a.g.e., s.172-187.

⁹ TÜMERTEKİN, a.g.e., s.188.

¹⁰ Nurdan ŞAFAK, Osmanlı-Amerikan İlişkileri, OSAV, İstanbul 2003, s.13.

Toprağın büyüklüğü bir ulusun bir çok özelliğini belirler. Kaynaklarının, nüfusun ve fiziksel gücünün sınırlarını gösterir. Kısacası büyük güç ile küçük güç arasındaki farkı ortaya koyar.”¹¹

ABD, “İç Savaşın (1861-1865)” sona erdiği 1865’ten, İspanya-ABD Savaşı’nın patlak verdiği 1898 yılına kadar muazzam bir ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Bu yıllar arasında buğday üretimi % 256, rafineri şeker üretimi % 460, kömür üretimi % 800, demiryolu uzunluğu % 567 artmıştır. Ham petrol üretimi 3.000.000 varilden 55.000.000 varile, çelik üretimi ise 20.000 long tondan 9.000.000 long tona çıkmıştır.¹² Bu büyümede demiryolu kullanımının gelişmesinin büyük etkisi olmuştur.¹³

Bütün bu gelişmeler ABD’nin sözde inzivada olduğu yıllarda yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı James Monroe 2 Aralık 1823’te kongreye bir mesaj yollayarak, Amerikanın Avrupa’nın sorunlarına karışmaya niyetli olmadığını, Avrupalıların da Amerika sorunlarına karışmaması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra Monroe Doktrini olarak anılacak bu ilkeler yaklaşık 100 yıl boyunca Amerikan hükümetlerinin kendi yarı kürelerinden çıkmamasını sağlamıştır. Çok daha önemlisi, Avrupa’nın dışarıda tutulduğu bir kıtayı yalnızca ABD tekelinde bir emperyalist yayılmaya açmıştır. 1823 tarihli Monroe Doktrini ile ABD, XX. yüzyılın başına

kadar, Avrupa siyasî sistemi dışında kalarak kendisini izole etmiştir.¹⁴

İzolasyon politikasının dünyaya ilan edildiği 1820’li yıllar, aynı zamanda ABD’nin misyonerlik hareketine başladığı yıllara rastlamaktadır. Elbette, Atlas Okyanusu’nun ötesindeki Doğu Akdeniz’e meselâ Beyrut’a misyoner yollayan bir devletin küresel hedeflerinin olmadığı iddia edilemez.¹⁵

3. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ’NİN BAŞLANGICI

1783’te bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan ABD kısa sürede kendine özgü yapısını oluşturmuştur. Uluslararası ticarî faaliyetlere öncelik veren ABD’nin ticarî faaliyet alanlarından biride Akdeniz bölgesi olmuştur.

O dönemde dünya ticaretinde büyük yere sahip olan Akdeniz’de söz sahibi olmak ABD için oldukça önemlidir. Akdeniz’in ABD için diğer bir önemi de ABD’nin temel ihraç ürünlerinden olan mısır, tuzlanmış balık vb. malların satışında Akdeniz ülkelerinin büyük yer tutmasıdır. O dönemde Akdeniz’de söz sahibi olan Cezayir beyliğinin kendilerinden müsaadesiz dolaşan iki Amerikan gemisini ele geçirmeleri ABD açısından bu beylik ile anlaşma yapmayı zorunlu kılmıştır. ABD, Cezayir Beyliği ile anlaşma (1795) yaptıktan sonra birer yıl ara ile Trablus ve Tunus ile de anlaşma imzalamıştır.¹⁶ Cezayir ile yapılan

¹¹ Henry KISSINGER, Diplomasi, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara 1998, s.15.

¹² Paul KENNEDY, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri 1500’den 2000’e Ekonomik Değişme ve Askerî Çatışmalar, İş Bankası yay., Ankara 1990, s.283.

¹³ An Outline Of American Economics, United States Information Agency United States Of America, Basım yeri ve yılı belirtilmemiş, s.10.

¹⁴ Türk Dış Politikası, Editör: Baskın ORAN, Ankara, İletişim yay., İstanbul 2002, s.527.

¹⁵ ŞAFAK, a.g.e., s.15.

¹⁶ Cezayir, Tunus, Fas ve Trablus eyaletlerinin yönetimi Osmanlılar tarafından “Garp Ocakları” olarak nitelenmiştir; Akdes Nimet KURAT, “Berberi Ocakları ile ABD Münasebetleri (1774-1916), Ankara Üniv. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, C.2, Ankara 1964, s.175-214.

anlaşma gereğince ABD, 20 yıl boyunca Cezayir Beyliğine 12.000 altın vergi veya buna eşdeğer özellikle gemi malzemesi vb. mühimmat vermek zorunda kalmıştır.¹⁷

ABD'nin Akdeniz'e açılmasında Cezayir, Tunus ve Trablusgarp ile yapılan ticaret anlaşmaları önemli rol oynamıştır. Cezayir ve Tunus beyleri Türk olduklarından Osmanlı Devleti-ABD arasındaki ilişkiler dolaylı olarak başlamıştır. Cezayir-ABD arasında yapılan anlaşmanın metni Türkçe olup, Osmanlı ahidnâme terminolojisi ile yazılmıştır.¹⁸

Garp Ocakları, Mağrip Ocakları ve Berberî Ocakları olarak adlandırılan Cezayir, Tunus, Fas ve Trablus eyaletleri ile anlaşma yapan ABD, Batı Akdeniz'de gemilerinin güvenliğini temin etmiştir. ABD bu yol üzerinden Doğu Akdeniz'e¹⁹ doğru güvenliğini sağladıktan sonra ilerlemiştir.

Gerek Akdeniz ticareti gerekse Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş bir yüzölçümüne sahip olması, ayrıca Osmanlı Devleti'nin jeopolitik, jeokültür ve jeopetrol önemi ABD açısından Osmanlı Devleti ile ilişkiye girmeyi gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda ABD XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yapmaya çalışmış ve ülkeye çeşitli heyetler göndermiştir. Amerikan Kongresi'nin 7 Mayıs 1784'te Benjamin Franklin, Thomas Jefferson ve John Adams'ı, ticaret ve dostluk antlaşmaları yapmak üzere

görevlendirdiği ülkeler arasında Osmanlı Devleti de vardı. Bu durum Amerikan tacirlerini yakalayan veya tâciz eden Cezayir gemilerinin Osmanlı Padişahına tâbii olmalarından ileri geliyordu. Zira, Amerika'nın İngiltere ile sulh antlaşması imzalamasından sonra, Amerikan gemileri Akdeniz'de artık İngiliz bayrağının himayesinden mahrum kalmışlardı. Ancak sonradan Adams ve Jefferson Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmak fikrinden vazgeçmişlerdir.²⁰

1799 yılında ABD Başkanı John Adams, Portekiz'deki Amerikan elçisi William L. Smith başkanlığındaki bir heyeti Osmanlı Devleti ile bir dostluk ve ticaret antlaşması yapması için görevlendirmiştir. Ancak Fransızlar ve İngilizler ile yapılan savaşlar nedeniyle Başkan Adams'ın isteği gerçekleşmemiştir. Daha sonra 1820, 1823 ve 1828'de yapılan girişimler de çeşitli nedenlerle sonuçsuz kalmıştır.²¹

Amerikalıların Anadolu'yu ilk ziyaretleri ticaret temelli olmuştur. Bazı kayıtlara göre, Amerikan ticaret gemileri ilk kez 1786 yılında İstanbul'u, 1797 yılında İzmir'i²², 1800 yılında ise İskenderiye'yi ziyaret etmişlerdir. Amerikalılar Osmanlı tebaasına ağırlıklı olarak rom ve pamuklu mâmüller

¹⁷ Mine EROL, "Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785-1816)", İ.Ü.E.F. Der., sayı: XXXII, s.689-705.

¹⁸ ŞAFAK, a.g.e., s.10.

¹⁹ Doğu Akdeniz ticareti için "levant" kelimesi kullanılmıştır.; Erdal AÇIKSES, "Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi", Türkler Ans., C.14, s.542.

*Levanten: Fr. levantin. Yakın Doğuda yerleşmiş veya evlenerek soyu karışmış Avrupalı kimse.; Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 1998.

²⁰ Orhan KÖPRÜLÜ, Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri, Belleten, c.LI., 1987, s.927.

²¹ Roger R.TRASK, The United States Responce to Turkish Nationalism and Reform (1914-1939), Minneapolis, University of Minnesota Pres, s.5. naklen Çağrı ERHAN, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları", Belleten, c.LXII, no:234, Ağustos 1998, s.457

²² İzmir'deki İngiliz Konsolosu Francis Werry, Londra'daki ABD diplomatik temsilcisi Rufus King'e, 2 Mayıs 1803 tarihli raporunda "Amerikan bayrağı burada ilk kez 1797 yılında görüldü diye yazıyor.; U.S. State Dept. Files, No. T.238-Roll.1. naklen Orhan KOLOĞLU, "Türk'le Amerikalı'nın Tanışması", Tarih ve Toplum, sayı 163, Temmuz 1997, s.17.

satmış, ülkelerine de halı, kuru üzüm, incir, deri ve afyon götürmüşlerdir. İlk resmî ziyaret ise Amerikan gemisi George Washinton firkateyninin İstanbul'u ziyaretidir.²³ George Washington Akdeniz'e giren ilk Amerikan harp gemisidir ve bu seferin devamında İstanbul'a ulaşmıştır. 9 Kasım 1800 tarihli ziyarette Amerikalılar Padişaha çeşitli hediyeler sunmuşlardır.²⁴

Bu dönemde ABD'nin Osmanlı topraklarında resmî elçisi olmadığı için iki ülke arasındaki ilişkiler, İngiliz konsolosları tarafından yürütülmüştür. ABD İngiltere'ye bu hizmeti karşılığı önemli miktarda para ödemekte idi. Amerikan Hükûmeti hem bu parayı ödememek hem de Türk-Amerikan ilişkilerini İngiltere'nin gözetiminden kurtarmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne kendi elçisini gönderme kararı almıştır. Ancak, ABD'nin o dönemdeki elçilik girişimi sonuç getirmemiştir. ABD ortaya çıkan bazı engellerden dolayı elçiyi gönderemeyeceğini Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Elçi gönderme kararına rağmen ABD'nin Osmanlı Devleti'ne elçi göndermemesine sebep olarak; o dönemde Fransa'nın Mısır'ı işgali ve Amerikan kamuoyunun Fransız yanlısı tutumu düşünülmektedir.²⁵

İzmir limanı ile ticaret yapan Amerikan tacirleri, resmî Amerikan görevlilerin yokluğunda, Osmanlı bürokratları ve diğer yabancı ülkelerin tacirleriyle aralarında doğacak meselelerin çözümlenmesi için çalışacak gayri resmî bir teşkilatı 1811 yılında kurmuşlardır. Başkanlığını David Offley'in yaptığı Amerikan Ticaretevi, kısa sürede İzmir limanına gelen Amerikalı tacirlerin ilk uğradığı yer haline gelmiştir. Ticaretevi görüntüsü altındaki bu kurum bir nevi konsolosluk gibi çalışmıştır. Offley bir konsolosun yerine getirmesi gereken tüm görevleri ifa etmiştir.²⁶ 1810'dan sonra İzmir'e "ticarî temsilci" sıfatıyla ABD tarafından atanan Offley'in 1823'ten sonra Osmanlı Devleti tarafından tanınmasını müteakip 1830 antlaşması ile birlikte ABD, Osmanlı Devleti'nde gerekli gördüğü yerlere konsolos tayin etme hakkına sahip olmuştur.

XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticaret hacmi bir milyon dolara erişmiştir. 1816'da 8, 1823'te 18, 1825'te 22, 1828'de 28, 1830'da ise 32 Amerikan gemisi İzmir'e gelmiştir.²⁷ 1843 yılında Çanakkale Boğazı'ndan geçen 6286 gemiden yalnızca iki tanesi Amerikan gemisi iken, Kırım Savaşı'nı izleyen yıllarda İstanbul limanına her hafta bir Amerikan gemisi girmiştir.²⁸

4. İLK ANTLAŞMALAR VE İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ

1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasının İngilizler, Fransızlar ve Ruslar tarafından yakılması Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut getirmiştir.

²³ KOCABAŞOĞLU, "Doğu Sorunu Çevresinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu Dün-Bugün-Yarın, TTK yay., Ankara 1990, s.66.

²⁴ "Bir Amerikan gemisinin 9 Kasım 1800'de İstanbul limanına girişi, o sıralarda burada bulunan İngiliz seyyahı Edward Daniel Clarke tarafından gayet canlı bir şekilde şöyle anlatılır; Bir Amerikan firkateyninin, bu ilk gelişi, İstanbul'da yalnız Türkler arasında değil, buradaki bütün kordiplomatikte de büyük bir heyecana sebep oldu..."; KÖPRÜLÜ, a.g.m., s.928.

²⁵ Akdes Nimet KURAT, Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959), Ankara 1959, s.10.

²⁶ İhsan İLGAR, "İlk Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması", Hayat Tarih Mecmuası, c.2 (Ekim 1969), s.5.

²⁷ KÖPRÜLÜ, a.g.m., s.933.

²⁸ KOCABAŞOĞLU, a.g.e., s.10.

Rusların, İngilizlerin ve Fransızların katıldığı bu saldırı ve bu saldırının ardından yaşanan 1828-1829 Osmanlı Rus savaşı neticesi Osmanlı ordusunun aldığı yenilgi, Osmanlı Devletini yeni dostluk arayışlarına itmiştir.

Osmanlı Devleti ile ABD temsilcileri arasındaki görüşmeler neticesinde, Osmanlı-ABD Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanmıştır.²⁹ Dokuz maddeden oluşan antlaşmayla, ABD'ye "en ziyade müsaadeye mahzar millet"³⁰ (the most favored nation) statüsü verilmiştir. ABD bu statüye erişmeye sadece Osmanlı Devlet'ine değil ilişkiye girdiği hemen her devlete kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu suretle, başka devletlerin herhangi bir devletten sağladığı ticarî imtiyaz ve avantajlardan ABD'de kendiliğinden yararlanma imkânı elde etmiştir.³¹ Bu statü sayesinde ABD, Osmanlı limanlarını ziyaret eden Amerikan tacirlerinden, evvelce bu statü tanınan diğer devletlerin tacirlerinden alınandan daha fazla gümrük ve resim talep edilmemesi ve diğer ülke vatandaşlarının sahip olduğu her türlü ayrıcalık ve muafiyetten de yararlanmalarını sağlamıştır. Antlaşmanın diğer hükümleriyle, iki ülke arasında diplomatik ve konsüler ilişki kurulması, Osmanlı topraklarında suç işleyen Amerikan vatandaşlarının hangi hukukî rejime tâbi olacakları ve Amerikan ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçerek Karadeniz'e açılabilmesi konuları da düzenlenmiştir.³²

²⁹ Bilal ŞİMŞİR, Ermeni Propandasının Amerika Boyutu Üzerine, Atatürk Üniv. Yay., Erzurum 1984, s.79.

³⁰ Antlaşma metni için Bkz. ARMAOĞLU, Belgelerle..., a.g.e., s. 1-4.

³¹ İlknur POLAT, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme, Belleten, C.LII, 1988, S.629.

³² ARMAOĞLU, Belgelerle..., a.g.e., s.5.

1830 Ticaret Antlaşması'nın ABD'de Osmanlı donanması için maliyet fiyatına gemiler yapılması ve İstanbul Tersanesi'nde Amerikalı mühendisler tarafından gemi inşâ edilmesi çerçevesinde teknik yardımları öngören gizli maddesi vardı.³³ Ancak bu gizli madde, Amerikan Senatosu tarafından, ABD dış siyasetinde ihtilaflara yol açacağı endişesiyle reddedilmiştir. Gizli maddenin reddi Bâbiâli'yi son derece rahatsız etmiştir. Hatta Padişah II.Mahmud bu gelişme üzerine şu şekilde öfkesini dile getirmiştir;³⁴

"...Frenklerin âdetleri kendülerinin mukaddemâ söyledikleri sözden nükûl etmeğe (vazgeçme) asla utanmazlar hemen kendülerine menâfi'i olacak maslahat ne ise tervice bakarlar."

Bu memnuniyetsizliği ortadan kaldırmak isteyen ABD Başkanı, II.Mahmud'a bir mektup yollayarak, ABD Anayasasına göre senatonun muvâfakatı ve tasvibi olmaksızın, kendisinin bu maddenin onaylanmasından tamamıyla men edilmiş olduğunu ve padişahın bu durumu anlayışla karşılayacağını ümit ettiğini ifade etmiştir.³⁵

Bu gizli madde, her ne kadar Amerikan makamları tarafından resmen kabul edilmemiş ise de pratikte hayata geçirilmiş ve gemi yapımıyla ilgili teknik yardım Osmanlı Devleti'ne yapılmıştır.³⁶ ABD'nin

³³ KURAT, "Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları", Tarih Araştırmaları Dergisi, C.5, 1967, s.334.

³⁴ ŞAFAK, a.g.e., s.41.

³⁵ KURAT, "Türkiye ile...", a.g.m., .338.

³⁶ "Gizli maddenin Amerikan Senatosu'nca, çeşitli gerekçeler gösterilerek onaylanmamasına rağmen, Washington yönetiminin Osmanlı Devleti'ne Amerikan yapımı gemiler ve denizcilik malzemesi satışına soğuk bakmadığı görülmektedir. ABD Başkanı'nın talimatları doğrultusunda, İstanbul'daki Amerikan maslahatgüzarı gemi satın alınması konusunda her türlü yardımda bulunacağını Bâbiâli'ye bildirmiştir. Bu

en ünlü gemi mühendislerinden Henry Eckford 1831 Ağustos’unda kendi yaptığı bir savaş gemisi ile İstanbul’a gelmiştir. Bunu ABD başkanının Senato’nun gizli maddeyi reddetmiş olmasına rağmen attığı olumlu bir adım olarak değerlendiren II.Mahmud, 1831 Ekim’inde antlaşmayı onaylamıştır.³⁷

Henry Eckford’un İstanbul’a getirdiği savaş gemisi “United States” Osmanlı Devleti tarafından 150.000 dolara satın alınmıştır. Ayrıca Eckford ile Tersane-i Amire’de çalışması için bir sözleşme yapılmıştır. Gerekli malzeme ve eleman temini için ABD’ye giden Eckford 1832 yazında yanında gemi mühendisi Foster Rhodes ve gemi işçileri ile İstanbul’a dönmüş ve çalışmalarına başlamıştır. Eckford’a Aynalıkavak’ta Amerikanvari gemi yapımına mahsus bir tersane alanı inşa edilmiştir. Eckford’un ölümünden sonra yerine Foster Rhodes geçmiştir. Rhodes 1840’a kadar kaldığı İstanbul’da, aralarında Nev Eser, Nusretiye, Mesir-i Ferah gibi Osmanlı donanmasının en etkili fırkateynlerinin de bulunduğu 10’un üzerinde gemi yapmıştır. 1840’ta Amerika’ya dönen Rhodes’un yerine Rihs adında bir Amerikalı gemi mühendisi çalışmış ancak bir süre sonra o da ülkesine dönmüştür. Amerikalıların çalışmaları esnasında Türk gemi mühendisleri de yeni

tekniklerden haberdâr olmuş, Amerikalıların ülkelerine dönmesinden sonra da savaş gücü yüksek ve sağlam gemiler yapmaya devam etmişlerdir. Osmanlı donanması Sultan Abdülaziz döneminde en büyük gücüne ulaşmıştır.³⁸

O dönemde Amerikan işadamlarının Osmanlı topraklarında çeşitli faaliyetlere giriştikleri görülmektedir. Amerikan işadamları Osmanlı topraklarında Amerikan pamuğunu yetiştirme ve çeşitli maden arama çalışmaları yapmışlardır. Amerikalılar 1847 yılında Payitahtta Sultan Abdülmecid’e telgraf makinesinin demosunu yaparlarken, Medine’de kutsal yerlerin aydınlatılması da Pennsylvania’dan gelen gazlarla yapılmaktadır.³⁹ Amerikalıların bu çalışmaları ABD’nin Osmanlı’ya kayıtsız kalmadığının kanıtıdır ancak buradan yola çıkarak Osmanlı’da herhangi bir Amerikan etkinliğinden de bahsedilemez.

7 Mayıs 1830 Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti’nin ABD ile imzaladığı ikinci ticaret antlaşması 13 Şubat 1862 tarihli Seyrisafain ve Ticarete dair Antlaşmadır.⁴⁰ 1830 Antlaşmasında olduğu gibi “en ziyade müsaadeye mahzar ülke” statüsü kabul edilmiştir. Bu statü gereğince ve İngiltere ile imza edilmiş olan 16 Ağustos 1838 Antlaşmasına⁴¹ atfen, % 8 ihrâcât

gelişmeler günümüzde olduğu gib, yaklaşık 150 yıl önce de Amerikan yasama organı ile yürütme gücü arasında, meselelere farklı yaklaşımlar olabildiğini ve yasama organının itirazına rağmen yürütmenin bir yolunu bulup çoğunlukla kendi hedeflediği sonucu alabildiğini göstermesi bakımından ilginçtir.”; ERHAN, “1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması’nın Gizli Maddesi ve Sonuçları”, *Bellekten*, C.62, no:234 Ağustos 1998, s.465.

³⁷ ERHAN, “Osmanlı-ABD İlişkileri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Osmanlı Özel Sayısı, C.II, s.237.

³⁸ ERHAN, “1830 Osmanlı-Amerikan...”, a.g.m., s.464.

³⁹ Uygur KOCABAŞOĞLU, *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika*, ARBA yay., İstanbul 1989, .11.

⁴⁰ Antlaşma metni için Bkz. Hasan Tahsin FENDOĞLU, *Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri*, Beyan yay., İstanbul 202, s.327.

⁴¹ “İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston, Mustafa Reşit Paşa vasıtasıyla Osmanlı için hazırlamış buldukları ıslahat projesini uyguladı. 1838 tarihli Antlaşma ile Osmanlı’yı açık Pazar haline getirdiler.”; Tefvik ÇANDAR,

gümrük resmi tedricen % 1'e Antlaşmasına nazaran Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticarî münasebetleri çok ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. 1862 Antlaşması 1884 yılında Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılmış ve 1830 tarihli antlaşmaya geri dönmüştür.⁴²

Bu dönemde ticaret oranları ise şu şekildedir; ABD'nin yıllık ihrâcâtı içinde Osmanlı Devleti'nin payı % 1.7, Türkiye'den satın aldığı mallar ise ABD ithalatının % 1'ini oluşturmaktadır. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin ihrâcâtı içinde ABD'ye yapılan ihrâcâtın payı % 23'tür. Bu antlaşmalarla birlikte Osmanlı döneminde Türk Amerikan ticarî ilişkileri hızlı bir büyüme kaydetmiştir.⁴³ Birçok Amerikan şirketi ülkenin dört bir yanında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu şirketlerden biri olan Singer Dikiş Makineleri Şirketi'nin tek başına ülke genelinde 200 bayii vardır.⁴⁴

Tablo-2: Osmanlı Devleti-ABD ticaret hareketi.⁴⁵

Yıl	Osmanlı Devleti'nin ABD'den ithalâtı	Osmanlı Devleti'nin ABD'den ihrâcâtı	Ticaret hacmi
1832	64.722	923.629	988.351
1842	125.521	370.248	495.769
1852	265.825	556.100	821.925
1862	442.721	959.692	1.402.413
1872	1.209.443	866.719	2.076.162
1882	1.829.166	3.315.647	5.144.813
1892	206.350	4.969.029	5.175.379
1902	774.552	8.895.740	9.670.292
1912	3.798.168	19.208.926	23.007.094

Osmanlının Yarı Sömürge Oluşu, Ant yay., İstanbul 1970, s.34.

⁴² Haluk ÜLMAN, İkinci Dünya Savaşı'nın Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasabetleri (1939-1947), Ankara Üniv. Siy. Bil. Fak yay., Ankara 1961, s.5.

⁴³ İlber ORTAYLI, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", Amme İdaresi Dergisi, C.14, Eylül 1981, s.87.

⁴⁴ KOCABAŞOĞLU, a.g.e., s.12.

⁴⁵ KÖPRÜLÜ, a.g.m., s.935. (Rakamlar dolar olarak verilmiştir.)

1870'li yıllarda, Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı ihrâcâtta görülen büyük artış, Osmanlı Devleti'nin ticaret antlaşmasındaki, "ABD'nin Osmanlı Devleti'ne ateşli silahlar ve cephane satışını men eden hükmü" kaldırmasından ileri gelmektedir. Zira, 1877 Osmanlı-Rus Harbine takaddüm eden devrede Osmanlı Devleti ordusunu yeniden modern silahlarla donatmak için böyle bir kararı lüzumlu görmüştü.⁴⁶

Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu müsbet ortam bir süre sonra bozulmuştur. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bunalımlar, Batılı Devletlerin Osmanlı üzerinde "baskı" siyaseti uygulamalarına yol açmıştır. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin yeni bunalımlar yaşamasına yol açmıştır.

Kırım Savaşından sonra ilk defa Osmanlı Devleti'nin dış borç alması ve diğer ekonomik meselelerin yanı sıra Eflak, Boğdan gibi önemli toprakların kaybı ve 93 Harbi olarak bilinen Rus mağlubiyetinden sonra, Osmanlı Devletine karşı Avrupalı devletlerin tutumları değişmeye başlamıştır. Özellikle 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin parçalanmaması üzerine kurduğu siyasetten vazgeçmesi ve Doğu Anadolu'da Ermeni Devleti kurulması yönündeki çabalar, Osmanlı Devleti'ne karşı Batılı Devletlerin yürüttüğü dış siyasetin değişmesinde etkin unsurlar olmuşlardır.⁴⁷

Osmanlı Devleti'ne karşı siyasî tutumun değiştiği bu dönemde ABD ilk olarak, Osmanlı Devleti'ndeki merkezî boşluğa değinerek uzak vilayetlerdeki memurların keyfi tutumlarından şikayetlerini dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nden ABD'ye göç eden Ermenilerin lobi çalışmalarının da

⁴⁶ KÖPRÜLÜ, a.g.m., s.935.

⁴⁷ ŞAFAK, a.g.e., s.20..

etkisiyle Amerikan Hükûmeti, Osmanlı Devleti'nin zor durumda kalması ve istediği imtiyazları koparmak için "Ermeni haklarını müdafaya" başlamıştır. 93 Harbiyle alınan ağır yenilgiden sonra Osmanlı Devleti'ne yönelik dış baskılar artmıştır. Bu dönemde ABD'de 1895'te, Amerikan Senatosu tarafından Ermeniler lehinde Osmanlı Devleti aleyhinde karar alınmıştır. Osmanlı Devleti, kararın sebebini dinî nedenler çerçevesinde değerlendirerek haçlı zihniyetinin yansımaları olarak görmüştür. Ayrıca senatonun icrada yetkisi olmadığından karar pek ciddiye alınmamıştır. Washington sefaretinden gelen tahrirat tercümesinde Amerikan Meclisinin Osmanlı aleyhinde karar almasının sebepleri; Ermenilerin din birliği nedeniyle ABD tarafından himaye edildiği, Osmanlı topraklarındaki misyonerlerin teşviki ve Berlin Antlaşması'ndaki Ermenilerle ilgili (61. ve 62.) maddelerin hayata geçirilmesi isteği şeklinde sıralanır.⁴⁸

XIX. yüzyılın ikinci yarısında devletlerarası ilişkilerin tanziminde ABD'nin başvurduğu bir yöntem olan "savaş gemisi yollama" yöntemini ABD, Osmanlı Devletine karşıda uygulamıştır. Amerikan Hükûmeti istediği imtiyazlara kavuşmak için tehdit unsuru olarak savaş gemileri göndermiştir. 1850-1914 yılları arasında Amerikan savaş gemileri İstanbul'a gelmiş ve her ziyaret sonunda ABD istediklerini elde etmiştir.⁴⁹

1895 tarihli bir arşiv belgesinde yer alan satırlar, Osmanlı Devleti açısından ABD'nin dış politikasını özetler mahiyettedir;

*"Amerikalılar daima Hristiyanları iltizâm ediyorlar. Zaten Amerikalıların cümlesi Hükûmât-ı İslâmiye'ye düşmandırlar fakat kuvve-i icrâiyece iş böyle değildir. Çünkü hükûmet hayat nokta-i nazarından değil politik ve menfa'at cihetinden hareket etmektedir."*⁵⁰

5. OSMANLI'DA AMERİKAN MİSYONERLERİ⁵¹

Osmanlı Devleti üzerinde zamanla giderek artan Amerikan etkisinin oluşmasında XIX. yüzyılda rol oynayan iki kurumdan birisi "Amerikan donanması" ikincisi de "Amerikan misyonerleri" olmuştur. Donanma işin "'yüzü sert ve soğuk" yanıydı. Bir de "yüzü sıcak", sempatik, insancıl görünümlü bir mekanizma olan misyonerlik vardı. Misyonerlik birçok açıdan donanmadan daha avantajlı idi. Örneğin maddi açıdan; Akdeniz'de dolaştırılacak bir fırkateynin yıllık masrafı 80.000 dolarken, bir misyoner ailesinin yıllık gideri 1.000 doları bulmuyordu.⁵²

1810'da üç kilisenin temsilcileri tarafından Massachusetts'de (Boston) kurulan Amerikan Protestan misyonerlik teşkilatlarından birisi olan "American Board of Commissioners for Foreign Missions" (ABCFM) 1818'deki yıllık toplantısında Osmanlı Devleti'ne bir heyet yollamayı

⁴⁸ BA, Y.A. HUS 348/82, lef 3, 11.10.1313., BA, Y.A. HUS 287/106, 29.6.1311., BA, Y.A. HUS 287/106, 29.6.1311., BA, Y. A. HUS 348/82, lef 2, 11.10.1313. naklen ŞAFAK, a.g.e., s.31.

⁴⁹ Kurthan FİŞEK-Oral SANDER, ABD Dışişleri Belgeleriyle Türkiye-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929, Ankara 1977, s.23.

⁵⁰ BA, Y.A. HUS 348/82, lef 3, 11.10.1313. naklen ŞAFAK, a.g.e., s.22.

⁵¹ Misyonerlik ve Türkiye'de misyonerlik faaliyetleri için Bkz. Erol GÜNGÖR, Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Ötüken yay., İstanbul 1999.

⁵² KOCABAŞOĞLU, a.g.e., s.13.

kararlaştırmıştır.⁵³ Protestan misyoner teşkilatların dünyayı aralarında paylaşımlarında Osmanlı Devleti esas itibarıyla ABD'nin payına düşmüş ve ABCFM Osmanlı topraklarında 1870 yılına kadar tek başına faaliyetlerde bulunmuştur.⁵⁴

1830 antlaşmasından hemen sonra, Osmanlı Devleti'nde Amerikan varlığı özellikle misyonerlik ve eğitim sektöründe kendisini hissettirmeye başlamıştır. Zira, ekonomik imtiyazlar aynı zamanda siyasî hayat alanları kazanılmasına neden olmuştur. 1830-1862 ticaret antlaşmalarının imzalandığı yıllar Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlik hareketinin genişleyerek yerleştiği dönem olmuştur. 1862 antlaşmasından bir yıl sonra 1863 yılında Robert Kolej'e resmî izin verilmiş olması dikkat çekicidir. Bu tarihten sonra Amerikan okulları büyük artış göstermiş, aynı zamanda misyonerlik faaliyetleri teşkilatlanarak idarî bir yapı kazanmıştır.

Osmanlı'da faaliyet gösteren misyonerler Müslüman nüfustan ve Yahudilerden bekleneni göremeyince Ermenileri hedef kitle olarak seçmişlerdir.⁵⁵ Misyonerler, Hıristiyan nüfusa sahip ve özellikle Ermeni milletinin yoğun olduğu bölge ve şehirleri mesken tutmuşlardır (Yozgat, Sivas, Elazığ, Diyarbakır, Antep, Maraş, Halep, Van ve Erzurum). İlk başlarda Ermeniler cemaatlerine yönelik propaganda çalışmasına yönelen misyonerlere oldukça

temkinli yaklaşmış ve kendilerini korumaya çalışmışlardır. Meselâ Beyrutlu bir Ermeni, torunlarını Cebel-i Lübnan'da Amerikan okuluna vermiş ancak torunlarını Protestan yapmak istediklerini anlayınca torunlarını okuldan almıştır. Misyonerliğin yayılma aşamasında Bâbîâli ile Ermeni Patrikhânesi, misyonerlerin Ermenilere yönelik mezhep değiştirme gayretlerini engellemek için birlikte çalışmışlardır.⁵⁶

Eğitimden sağlığa çok değişik yollarla yapılan misyonerlik propagandaları bir müddet sonra Ermeni milleti üzerinde istenileni vermiştir. Gregoryen Ermeniler, 1850'lerden sonra Protestan olmaya başlamışlardır.

Amerikalı misyonerler, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanı'nın getirdiği hürriyetlerden faydalanarak⁵⁷ faaliyetlerine hız vermişlerdir. 1848 yılında Antep'te, 1850 yılında Arapkir'de, 1853 yılında Tokat ve Kayseri'de, 1854 yılında Maraş, Halep, Sivas ve Harput'ta, 1855 yılında Urfa, Antakya ve İzmit'te, 1856 yılında Musul ve Diyarbakır'da, 1857 yılında Mardin, Bitlis ve Edirne'de, 1863 yılında ise Adana'da birer misyoner istasyonu kurulmuştur.⁵⁸

Misyoner raporlarına göre 1886 yılında devlet dahilindeki, kendi tabirleri ile high school ve college'lerin sayısı 35, yatılı kız okullarının sayısı ise 27'dir. Daha aşağı seviyedeki okulların sayıları 508 olup çeşitli yerlerde öğrenim gören, öğrenci sayısı 25.171'dir. Bunlardan 13.570'si Türkiye'de,

⁵³ KÖPRÜLÜ, a.g.m., s.936.

⁵⁴ 1870 yılından sonra ABCFM "Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church" (BFMPC) ile birlikte çalışmıştır. Bu arada başka bazı yan ve yardımcı kuruluşlarda devreye girmiştir. KOCABAŞOĞLU, a.g.e., s.17.

⁵⁵ Necmettin TOZLU, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okulları", Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı, Ankara 1999, s.331.

⁵⁶ BA, Cevdet-Hariciye, 4935, 1261; BA, HH 25086, 18 Z 1254 naklen ŞAFAK, a.g.e., s.65.

⁵⁷ Ayten SEZER, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim Öğretim Faaliyetleri", Hacettepe Üniv. Edeb. Fak. Der., Ekim 1999, s.173.

⁵⁸ Edwin E. Bliss, Condensed Sketch of the Missions of the American Board in Asiatic Turkey, Boston, ABCFM, 1897, s.18. naklen KOCABAŞOĞLU, a.g.e., s.92-93.

6075'i Suriye'de, 5106'sı da Mısır'da bulunmaktadır. Bu rakamlar I. Dünya Savaşına kadar giderek artmıştır. 1859'dan itibaren ise Amerikan doktorları Anadolu'da ilk olarak Sivas'ta faaliyet göstermeye başlamışlardır. 1914'e kadar çeşitli yerlerde 9 hastane ve 10 dispanser açılmış olup hasta sayısı da 40 bin civarındadır.⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde Amerikan Protestan misyonerlerinin çalışmaları neticesinde Gregoryen olan bazı Ermeniler Protestanlığa geçmiştir. Neticede Protestan Ermeni nüfusunda artış meydana gelmiştir.

Tablo-3: Anadolu'daki (İstanbul dahil) Protestan Cemaatinin Gelişmesi (1846-1900)⁶⁰

Yıl	Kilise sayısı	Kilise üye sayısı
1846	4	105
1850	6	158
1855	24	627
1860	27	1278
1865	50	2079
1870	73	3748
1882	108	7490
1890	108	10.980
1900	112	12.109

Bölgedeki Protestan Ermeni nüfusunun ABD için ne demek olduğunu Amerikan Protestan misyonerlerinin yazdıkları raporlarda ve mektuplarda görmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin Zeyton'da çıkan Ermeni isyanı karşısında Ermenileri Maraş'a nakletmesi üzerine bölgedeki misyonerlerden John E. Merill Halep'teki Amerikan Konsolosu'na gönderdiği mektupta şu değerlendirmeyi yapmıştır;

"...Maraş bölgesinin okumuş ve kabiliyetli Hıristiyan halkının göç ettirilmesi, Amerikan misyonerlerinin menfaatlerine direkt darbedir. 50 yıldan fazla süren bir çalışmanın ve binlerce dolar

*masrafın neticesi tehlikeye sokulmaktadır..."*⁶¹

Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilere yönelik ABD'nin pekte masum olmayan planları vardır.

6. SONUÇ

Kuruluşunu müteakip büyük devlet olmanın yolunu uluslararası ticarete gören ABD bu amacı doğrultusunda "Hasta Adamın" mirasından faydalanmak istemiştir. Bu basit nitelemenin ötesinde ABD yüzyıllık projelerle Osmanlı coğrafyasında söz sahibi olabilmek amacıyla hareket etmiştir. Osmanlı Devleti ile girişilen iktisadî ilişkilerin, 19. yüzyıl şartları altında binlerce kilometre ötelere girişilen, milyonlarca dolara mâl olan misyonerlik faaliyetlerinin ve Anadolu topraklarında Protestan Ermeni toplumu oluşturma çabalarının altında Anadolu coğrafyasını kontrol etme isteği yatmaktadır.

Osmanlı Devleti zayıflaması ile birlikte birçok emperyalist devletin hücumuna uğramıştır. Bu saldırılarda silahlar ve silah tutan eller her zaman gözükmemiştir. Bazen güler yüzün ve şefkat ellerinin altında "sopalar" gizlenmiştir. Osmanlı Devleti'ne verilen devletlerarası borçların hatta yardımların aslında hiçte gözüktükleri gibi iyi niyetli olmadıkları ortaya çıkmıştır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı iktisadî sıkıntılar düşünüldüğünde benzer ellerin benzer yardımlarını görmek mümkündür.

Emperyalist devletlerin uzun vadeli politikaları karşısında Osmanlı Devleti

⁵⁹ KÖPRÜLÜ, a.g.m., s.937.

⁶⁰ ABCFM Arşivi, Seri ABC, ... naklen KOCABAŞOĞLU, a.g.e., s.105-s.131.

⁶¹ USNA M-353/6, N.867.00/761 naklen Kamuran GÜRÜN, Ermeni Dosyası, Ankara 1988, s.261-262.

güçsüzlüğünden ötürü politikalar geliştirememiştir. Bugün için önemli olan nokta ise, Osmanlı Devleti döneminde Türk milletine karşı yürürlüğe konulan uzun vadeli projelerin öncelikle tespit edilip tanımlandırılmasıdır. Bu çalışmadan anlaşılacağı üzere; günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik tehditlerden "misyonerliğin", "Ermeni meselesinin" tohumlarının Osmanlı Devleti döneminde atılmasında ABD'nin politikalarının etkisi vardır.

7. KAYNAKLAR

- Amerika Tarihinin Ana Hatları, ABD Dışişleri Bakanlığı, İktisadî İşbirliği İdaresi Türkiye Özel Misyonu yay., Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş.
- An Outline Of American Economics, United States Information Agency United States Of America, Basım yeri ve yılı belirtilmemiş.
- Armaoğlu, F., Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, TTK yayn., Ankara 1991.
- , XX.yy. Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür yay., 6. baskı, Ankara 1989.
- Claude, J., Amerikan İmparatorluğu, çev. Tahsin Saraç- Aysel Gülercan, Hint yay., 1969.
- Çandar, T., Osmanlının Yarı Sömürge Oluşu, Ant yay., İstanbul 1970.
- Erhan, Ç., "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları", Belleten, C.62, no:234, Ağustos 1998.
- , "Osmanlı-ABD İlişkileri", Yeni Türkiye Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı, C.II.
- Erol, M., "Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785-1816)", İ.Ü.E.F. der., sayı: XXXII.
- Fendoğlu, H. F., Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri, Beyan yay., İstanbul 2002.
- Fişek, K.-Sander, O., ABD Dışişleri Belgeleriyle Türkiye-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929, Ankara 1977.
- Güngör, E., Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Ötüken yay., İstanbul 1999.
- Gürün, K., Ermeni Dosyası, Ankara 1988.
- İlgar, İ., "İlk Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması", Hayat Tarih Mecmuası, C.2 (Ekim 1969).
- Kennedy, P., Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askerî Çatışmalar, İş Bankası yay., Ankara 1990.
- Kıssinger, H., Diplomasi, İş Bankası Kültür yay., Ankara 1998.
- Kocabaşoğlu, U., Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika., ARBA yay., İstanbul 1989.
- , "Doğu Sorunu Çevresinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu Dün-Bugün-Yarın, TTK yay., Ankara 1990.
- Koloğlu, O., "Türk'le Amerikalı'nın Tanışması", Tarih ve Toplum, sayı 163, Temmuz 1997.
- Köprülü, O., Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri, Belleten, C.51., 1987.

Kurat, A., N., Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959), Ankara 1959.

-----, “Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları”, Tarih Araştırmaları Dergisi, c.5, 1967.

Sezer, A., “Osmanlı’dan Cumhuriyete Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim Öğretim Faaliyetleri”, Hacettepe Üniv. Edeb. Fak. Der., Ekim 1999.

Şafak, N., Osmanlı-Amerikan İlişkileri, OSAV, İstanbul 2003.

Şimşir, B., Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine, Atatürk Üniv. Yay., Erzurum 1984.

Tümertekin, E., Anglo-Amerika, İstanbul Üniversitesi yayn., İstanbul 1970.

Türk Dış Politikası, editör: Baskın Oran, Siyasal Kitapevi, İstanbul 2002.

Harita-I: 4 Temmuz 1776 tarihinde İngiltere’ye karşı ayaklanarak bağımsızlıklarını ilan eden 13 koloninin kurmuş olduğu ABD (koyu renkli bölge) ve bugünkü ABD.; TÜMERTEKİN, a.g.e., s.177.

